

*Регеша Н. Л.,
заслужений діяч мистецтв України завідувач кафедри фольклору
Київського національного університету культури і мистецтв*

ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ ЯК СКЛАДОВА РОДИННОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ ЧЕРКАЩИНИ

У статті, присвяченій родинній обрядовості українців Черкащини, на тлі традиційних весільних звичаїв проаналізовано значення пов'язані з ними весільного пісенного фольклору. Розглянута їх тематика, жанрові особливості.

Ключові слова: весілля, пісні, Черкащина, звичаї, обряди.

В статье, посвященной семейной обрядности украинцев Черкасского края, на фоне традиционных свадебных обычаев проанализировано значение связанного с ними свадебного песенного фольклора. Рассмотрена их тематика, жанровые особенности.

Ключевые слова: свадьба, песни, Черкасский край, обычаи, обряды.

This article dedicated to family rituals and ceremonies of Ukrainians of Cherkasy region, on the background of traditional wedding customs analyzed the value associated wedding song folklore. Considered their theme, genre features.

Key words: wedding songs, Cherkasy region, customs, ceremonies.

У формуванні загального фонду української народної пісенності одне з головних місць займають обрядові пісні, які творилися та побутували у тісному контакті з традиційною звичаєвою культурою. Вагомого значення серед них набув весільний пісенний фольклор, що генетично пов'язаний з родинною обрядовістю, розкриває її семантику, відображає індивідуальну та групову психологію (настрій присутніх під час певної весільної дії).

Українське весілля у його класичній формі має багату структурну побудову. Його звичаєву палітру яскраво ілюструє родинно-побутова лірика, що пояснює символику та зміст майже всіх обрядів. Існування та подальший розвиток весільного фольклору на сучасному етапі обумовлює актуальність наукових розвідок за даною тематикою, важливість вивчення нових зразків ритміко-музичної побудови фольклорних творів. Метою даної статті стало дослідження весільного пісенного фольклору Черкащини на прикладі пісенних текстів, віднайдених та записаних хормейстером й диригентом, художнім керівником Черкаського академічного заслуженого українського народного хору (1973–1975, 1994–1997 рр.) Олександром Стадником (Стадник О. Калинові передзвони: Записи і обробки народних пісень та авторські твори / О. Стадник. – Черкаси: б. в., 2007 р.).

Про вагомість дослідження етнографічної та фольклорної спадщини українців, зокрема її весільного шару, неодноразово зазначалося у наукових роботах багатьох вітчизняних дослідників (В. Борисенко Н. Здоровега, А. Іваницький, О. Курочкін) [1-4]. Фольклорист С. Мишанич писав: “Необхідність глибокого вивчення української

*ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ ЯК СКЛАДОВА РОДИННОЇ ОБРЯДОВОСТІ
УКРАЇНЦІВ ЧЕРКАЩИНИ*

пісенності зумовлюється багатьма важливими причинами. Насамперед, це величезне значення народної пісні у суспільному і естетичному житті українців. Народна пісня чи не найяскравіше за усі види фольклору здатна передавати специфіку художнього мислення своїх творців і носіїв. Пісня супроводжує все свідоме життя людини... Вона й донині перебуває в стані активного побутування, отже, підтримує формування національної свідомості українців” [5; 213]. Вивчення українського весільного фольклору, який може слугувати міцним підґрунтям для розвитку професійного сценічного мистецтва обумовлює важливість досліджень за даним культурологічним напрямом.

Згідно загальноприйнятого у вітчизняній науці розподілу, українське весілля Черкаського регіону умовно можна поділити на три етапи: передвесільний, власне весільний та післявесільний.

До першого з них належало традиційне весільне сватання, або як його ще називали в народі “засилання старостів”, або “подання рушників”, коли молодий разом з батьками та сватами йшов до молодої заручатися. Тут вперше лунали весільні пісні, які виконували подруги дівчини-нареченої: “Та заручена та й Галочка, заручена, / Дала свою білу ручку на заручення. / Та ручка ж моя білесенька, / Та й у батенька, / Чи будеш ти така біла, / Та й у свекорка.” [6; 96].

Якщо дівчина погоджувалася на шлюб, відбувалися необхідні приготування до весілля. Так, за три дні до весілля, у четвер зранку, на запрошення весільних батьків приходили заміжні жінки “бгати” (готувати) коровай (“коровгай”) та традиційне весільне печиво – шишки, голубчики тощо. Запрошували, як правило молоді, що мали дружні родини, гарно жили з чоловіками (в жодному разі не удовиці або розлучені). Всі кулінарні дії – виготовлення тіста, розпалювання вогню в печі тощо супроводжувалися обрядовими піснями: “Піч наша гигоче, коровгаю хоче, / А челюсти усміхаються, корвгаю дожидаються.” Або: “Піч наша на сохах, / А діжу носять на руках. / Піч наша піч, / Спечи коровгай нам на весь вік.” За спостереженням О. Стадника, інколи під час останньої пісні жінки танцювали, тримаючи в руках діжу: її носили на руках та підкидали вгору, намагаючись торкнутися нею стелі, передавали одна одній тощо. Після приготування весільного печіва, родичі молодої влаштовували невелике застілля для куховарок, під час якого жінки співали: “Все діло поробили, / Все діло поробили, / І руки помили. / Та й сіли на лавці, / Дайте нам по чарці.” [6; 100–102].

У суботу по обіді молода зі старшою дружкою у супроводі дівчат-дружок вирушали запрошувати родичів та гостей молодого й молодої на весілля. Молода кланялася й запрошувала із словами: “Просили батько й мати і ми просимо, приходьте до нас на весілля”, старша дружка передавала запрошеним весільну шишку. По дорозі дружки (підперезані червоними рушниками) співали весільних пісень. Велике значення мала кількість дружок: чим більше було останніх, тим більше поваги набувала молода, а весілля вважалося багатшим. Дівчата співали: “Низом, дружечки, низом, загачуйте греблю хмизом. / Недалечко йдуть дружечки нашої панночки. / Недалечко йдуть дружечки нашої коханочки.” Або: “Ой, летять галочки, / У три рядочки, / А зозуля попереду. / Та й усі галочки, / Защebetали, / А зозуля закувала. / Ой ідуть дружечки, / У три рядочки, / А Галочка попереду. / Та й усі дружечки, та й заспівали, / А Галочка

*ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ ЯК СКЛАДОВА РОДИННОЇ ОБРЯДОВОСТІ
УКРАЇНЦІВ ЧЕРКАЩИНИ*

заплакала” Або: “Ой то ж не грім гримить,/ То ж Галочка біжить,/ Тісними вулочками,/ Із своїми дружечками./ Тісні вулички, тісні,/ Пишні дружечки, пишні,/ Пишні дружечки, пишні,/ Як у садочку вишні.” [6; 104–106].

Обійшовши та запросивши на весілля всіх родичів, молода з друзками йшли до батьків молодого, які пригощали їх обідом. Після застілля молодий із старшим боярином, а молода із старшою дружкою йшли до перехрестя вулиць, щоб обрубати весільне гільце, заделегідь заготовлене молодим. Дівчата дорогою оспівували подію, що відбувалася: “Ой до бору, дружечки, до бору,/ Ой рубайте гільце додолу./ Ой рубайте гільце додолу,/ Та й понесемо до дому./ Та й понесемо до дому,/ Та й поставимо до столу.” [6; 108].

Після обрубання гільця дружки забирали деревце й йшли до батьків молодої на дівитвечір – останній вечір розваг нареченої з подругами. Дівчата встановлювали на столі гільце, з пучка калини та червоної стрічки виготовляли весільну квітку й чіпляли її на деревце. З червоних ниток плели два вінці, які прикріплювали до весільного убору молодої. При цьому співали глибоко ліричних пісень, головною темою яких ставала визначеність долі: тим, кому судилося бути в парі, вже не можуть мати іншого життєвого вибору: “Дівитвечір, хорошая зряжа, та рано-рано./ На три стіни кам’янії, та ранесенько./ А на четвертій ластівочка, та рано-рано./ Та звела гніздечко з чорного шовку, та ранесенько./ З чорного шовку, з білого льонку, та рано-рано./ Та вивела діток одноліток, та ранесенько./ Вони в одну пору родилися, та рано-рано./ Одне другому судилися, та ранесенько.” Співали дівчата й жартівливих пісень: “Як були ми в свата,/ Як були ми в свата./ Солом’яна хата./ Одвірки осичині,/ Одвірки осичині,/ Горілки позичені./ Одвірки березові,/ Одвірки березові,/ Йдуть дружки тверезії.” [6; 109–111].

Власне весільні урочистості починалися у неділю вранці, коли молодий із старшим боярином, молода та її старша дружка йшли або їхали до церкви вінчатися. Після вінчання молодий та молода кожен із своїм почтом розходилися по домах. Повернувшись до дому, молода брала в батьків благословення сісти за весільний стіл. Разом з нею сідали й дружки (зазвичай по одну сторону), співали весільних пісень й чекали на молодого. Пісні мали переважно ліричний характер, в них оспівувалася гірка доля невістки, що потрапляла після весілля до лихих родичів молодого: “Жалуй, жалуй, ненько моя,/ Жалуй, та не лай./ Та в чужую сторононьку,/ заміж не давай./ А чужая сторононька, Без вітру шумить./ Чужий батько, чужа мати,/ не б’ють – та й болить./ А як підуть до сусіди,/ Та й стануть судить.” [6; 115].

Водночас у хаті молодого збиралися бояри (товарищи), гості та рідні. Після частування супровід молодого виряджав у дорогу викупляти молоду та забирати невістку до нової хати. Весільний поїзд йшов на всю ширину вулиці у певному порядку: першими йшли дружки – дядьки молодого, перв’язані рушниками; всередині рухався старший дружко, (перев’язаний двома рушниками навхрест, ніс у руці кухоль з водою, на ньому – весільна шишка, перев’язана червоною стрічкою); за друзками йшли бояри, танцювали, веселилися, займаючи всю вулицю; за ними музики (гармоніст та бубоніст); за музиками йшов молодий підперезаний хусткою, якою його під час заручин перев’язала молода; за молодим рухалися старший боярин та світилка, яка несла у руці букет квітів та свічку; завершували весільний поїзд свашки – тітки та сусідки молодого.

*ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ ЯК СКЛАДОВА РОДИННОЇ ОБРЯДОВОСТІ
УКРАЇНЦІВ ЧЕРКАЩИНИ*

Останні, проводжаючи молодого, співали: “Та ой долом, долом,/ Поїдь синочку, з Богом,/ Ще й долиною,/ З доброю годиною./ Та поїдь синочку,/ В чужую сторіночку,/ Привези, синочку,/ Чужую дитиночку.” Або: “Ой на горі ячмінь,/ А в долині м’ята./ Скажіть добрі люди,/ Де сватова хата./ Де сватова хата,/ Де сваха багата.” [6; 116–117].

На воротах двору молодої весільний поїзд нареченого зустрічали парубки з боку молодої, які не пускали у двір, вимагаючи викуп за дівчину. Свашки у той час співали жартівливих пісень, у змісті яких відображалися події, що відбувалися: “Чи ти, свату, не боїшся Бога,/ Що змерзла світилка небога./ Ой доки ж ми та й стоятимем,/ Сиру землю та й топтатимем./ Червоними чобіточками,/ Золотими підковочками./ Пустіть, свату, хоч нагрітися./ На невістку хоч подивитися./ Чи зряжена, чи не зряжена,/ На посаді чи посажена.” [6; 118].

Після сплати викупу молодий заходив до хати, де за столом під іконами сиділа молода, біля неї – її молодший брат (з дерев’яним журавлем у руках), який вимагав грошей за сестру.

Сплативши черговий раз викуп, молодий одержував право сісти біля молодої. Брат нареченої заводив його за стіл (обидва парубка трималися за хустку). Свашки та бояри молодого сідали напроти дружок молодої. Між ними починалися змагання: хто першим встигне схопити лежні (плетені калачі), що лежали на столі, або зірвати квітку на весільному гільці. Найчастіше останню зривала старша дружка, через те, що дівчата повертали гільце квіткою до себе. Схопивши квітку, дівчата співали жартівливих приспівок: “А в боярів руки трясуться,/ А в городі свині пасуться./ Старшому завертати./ Бо не вміє квітку хапати./ Здригнулися стіни,/ Як бояри сіли./ Ще дужче здригнуться,/ Як вони нап’ються.” [6; 121].

Наступним етапом весілля був обряд “пришивання квітки” (вінця з головного убору молодої) до картуза молодого. Головною його виконавицею ставала сестра молодої, яка знімала з молодого картуза, надівала його собі на голову, потім пришивала “квітку” й вимагала “золотого” за свою роботу. Її дії супроводжувала пісня із жартівливим змістом: “Скаче сестра, скаче,/ Чогось вона хоче./ Вона хоче золотого,/ гостинця молодого./ Я ж на теє не дивлюся,/ До стіни одвернуся./ До стіни очима,/ До зятя плечима.” [6; 122].

Після пришивання вінця починалися переспіви між дружками та свашками. Метою такого пісенного діалогу ставало висміювання іншої сторони та вихвалювання власної. Дружки: “Старша свашка не ліпашка,/ шишок не ліпила./ Одну ізліпила./ Та й ту ізлупила.” Або: “Світилочко, пані,/ Світилочко, пані,/ Іди ставай з нами./ Та не будь така пишна./ Як у саду вишня.” Свашки: “А ми роду та й не пишного,/ А ми роду веселішого./ Самі такі пишні./ Як у саду вишні.” [6; 118–123].

Наприкінці частування відбувався розподіл весільного короваю. Присутні при цьому співали: “А в нас півень сизокрилий,/ В нас дружок чорнобривий./ Треба йому дати,/ Короваю окраяти.” Весільна мати молодої перев’язувала дружків навхрест рушниками; перед тим, як краяти короваю, вони мили руки та брали благословення. Дружки по черзі підходили до старшої дружки, яка зливала їм на руки воду, намагаючись жартома хлюпнути в обличчя (потрапляння води на одяг або тіло вважали гарною прикметою). Весь обряд супроводжували приказки, коментарі, жарти: “Дружко руки

*ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ ЯК СКЛАДОВА РОДИННОЇ ОБРЯДОВОСТІ
УКРАЇНЦІВ ЧЕРКАЩИНИ*

миє./ Поглядає на кілочки./ Чи не висять рушнички./ Щоб потерти ручки./” Або: “Дружко коровгай крає./ семеро дітей має./ Та всі з кошелями./ Весь коровгай забрали/ [6; 125–127].

Середину короваю з квіткою калини та “голубчиками” передавали молодим; по шматку давали батькам молодих, хрещеним, близьким родичам. Залишки короваю дрібно різали та передавали всім присутнім, нижню скоринку (“підошву”) віддавали музикантам. Під час краєння короваю свашки та дружки співали: “Дрібно, дружбонько, дрібно./ Щоб було всім дорідно./ Бо у Галі рід великий./ Треба його обділити./ Дрібно, дружбонько, дрібно./ Щоб було всім дорідно./ Бо в Миколи рід великий./ Треба його обділити./” [6; 128].

Наприкінці вечора старша дружка розквітчувала молоду: знімала з неї весільний вінок, стрічки, рушник. Решта дівчат протягом цього обряду співали ліричної пісні про втрату молодою вільного дівочого стану й перехід на положення заміжньої жінки: “Ой вінку, мій вінку./ Хрещатий барвінку./ Шанувала я тебе, вінку./ Закривала я тебе в скриньку./ А тепер поношу іскину та й брошу./ Тепер поносила./ Скинула та й бросила./” Після цього відбувалося покривання молодих: дві молодіці з благополучних сімейних родин ставали на лавку по обидві сторони від молодих й розкривали над ними хустку, що нею був пов’язаний молодий. Дівчата-дружки співали: “Покривалочка плаче./ Чогось вона хоче./ Вона хоче покриватися./ Ще й поцілуватися./ Дай, Боже! Дай, Боже!/ Цілуватися, милуватися./ До младості, до старості./ Дай, Боже, дай!” Дослідник О. Стадник зазначає, що протягом першої частини цієї пісні покривальниці махали хусткою над головами молодих, а протягом другої – опускали хустку на молодих, пританцьовували та цілувалися одна з одною [6; 129–130].

Після цього жінки зав’язували на голові молодої хустку, що означало її остаточний перехід до статусу заміжньої жінки. Свашки та дружки, співаючи, по-різному коментували подію, що відбулася. Свашки: “Ой так нарядили, як самі схотіли./ З книша паляницю, з дівчини молодіцю./” Дружки: “Як би ми схотіли, ми б її розвертіли./ Ми б її в садочок повели./ Ми б її русу косу розплели./” Після переспівів дівчата прощалися з молодою й виходили з-за столу. На порозі вони востаннє співали: “Та прощай, прощай./ Та й Галочко, Бо ми вже йдемо./ Бо ми ж твоє дівування./ З собою беремо./” [6; 131–133].

Наприкінці весільного частування брат молодої виводив молодих за хустинку з-за столу. Батьки молодої благословляли молодят на щасливе подружнє життя і передавали їм на рушнику дві ікони, з якими вони у супроводі весільного поїзду йшли до молодого. Вийшовши за ворота, молодята кланялися на чотири сторони (останній раз у той бік, в який було потрібно йти). В цей час свашки співали пісню, зміст якої нагадував матері, що свати забирають її дочку назавжди з собою: “Загрібай, мати, жар, жар./ Коли тобі дочки жаль, жаль./ Кидай у піч дрова./ Залишайся здорова./ Кидай у піч тріски./ Та йди за нами пішки./” Або: “А брат сестрицю виряджав./ Він її дорогу указав./ Це ж тобі сестрице, дорога./ Аж до самого порога./” [6; 134–135].

Весільний поїзд рухався до хати молодого. По дорозі свашки співали обрядових пісень, основним змістом яких ставало зображення щасливого життя невістки у новій родині: “До нас, невістко, до нас./ А в нас усе гаразд./ Сама діжа хліб пече./ А в хату вода тече./ А вітер повіває./ Світлоньку повіває./” Або: “Тупу, конику, тупу./ Чи доведемо ступу./ На тую гороньку крутую./ Та в тую світлоньку нову./ А в тій світлоньці./ Мед-

*ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ ЯК СКЛАДОВА РОДИННОЇ ОБРЯДОВОСТІ
УКРАЇНЦІВ ЧЕРКАЩИНИ*

горілку п'ють,/ Там мене молодую ждуть,/ А в тій світлонці випивають,/ Мене молодую дожидають."/ [6; 136–137].

Коли молоді у супроводі весільного поїзду підходили до хати батьків молодого, свашки співали, закликаючи батьків вийти з хати та особисто зустріти нового члена родини: "Ой вийди, мати, з хати,/ Що тобі привезли бояри./ Привезли скриньку й перинку./ З чужої сторони дитинку./ Та й не лайте її,/ Та й не бийте її,/ Хай вона привикає./ До дому не тікає."/ Або: "Тобі, мати, не журитися,/ Тобі, мати, веселитися,/ Тобі, мати, печі не топити./ Тобі, мати діжи не мисити,/ Тобі, мати, хати не мести,/ тільки порядок вести./ Як топила, то й топитиму,/ Як варила, то й варитиму,/ Тільки тої слави,/ Що невістку діждали."/ [6; 138–139].

Водночас з відбуттям весільного поїзду з подвір'я молодої, в її хаті батьки починали готувати вечерю молодим, яку ніс до них брат молодої. Разом з вечерею він приносив весільну шишку. В родині молодого відбувалося частування.

До післявесільних звичаїв та обрядів Черкащини можна віднести широко розповсюджену традицію рядження у різноманітних балаганних персонажів: циган, лікаря, єврея-шинкаря, солдата тощо. Рядитися починали, як правило, з понеділка. "Цигани" ставали на воротах й від тих, хто запізнювався на застілля, вимагали викупу (внести гроші, або цілувати пічну заслонку, або цілуватися з чужою жінкою чи чоловіком тощо).

Варто зазначити, що традиційно на другий день весілля неодружена молодь не брала участі у весільних веселощах, гуляння влаштовували лише одружені чоловіки та заміжні жінки (через сороміцький характер жартів, розваг та зміст пісенних текстів, що їх супроводжували), тому інколи в піснях мова йшла про так зване "друге весілля": "Ой свату, наш свату,/ Закликай до хати./ До господи, до хати,/ Друге весілля гуляти./ А ми йому раді,/ Батька та матір нарядим,/ Друге весілля зарядим."/ "Цигани" вимагали від батьків молодого не жаліти горілки й щедро виставлятися за невістку: "А наш батько Зосим,/ Горілочку носить,/ Та все її тисне./ Хай вона йому скисне./ Поліз батько на хату,/ Зачіпився матнею за лату./ Та не будем відчипати./ Поки не буде частувати./ Щось у батька теліпається,/ Горілочка в барильці,/ А він її тисне./ Хай вона йому скисне."/ Гости давали зрозуміти сватам, що прийшли надовго (весілля гуляли тиждень): "А в нашої свахи,/ Добра мед-горілка./ Зарядим весілля,/ Тиждень – с понеділка."/ Але й гости приходили не з пустими руками, приносили з собою продукти (вареники, млинці, сало, м'ясо, ряжанку тощо), тому співали: "Тут наша родина,/ Тут нам заробила,/ І пити, і їсти,/ Ще й за столи сісти./ Що ти, дружчихо, варила,/ Що ти нас заманила./ Варила петрушечку,/ Дайте нам хоч юшечку."/ [6; 141–142].

У наступні весільні дні співали різноманітних ліричних родинно-побутових, гумористично-сатиричних застільних пісень. Існували також приспівки, присвячені окремим дням весільного тижня: "Будьте здорові,/ З серединою святою,/ Та з невісткою молодую."/ Або: "А в святу п'ятінку,/ Не робила й моя матінка,/ То й ми не робим."/ [6; 143–144].

Отже, традиційне весілля українців Черкащини можна умовно поділити на три періоди: передвесільний (сватання, дівичвечір, виготовлення короваю, запрошення на весілля, рубання гільця тощо), власневесільний (вінчання, викуп молодої, посад,

*ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ ЯК СКЛАДОВА РОДИННОЇ ОБРЯДОВОСТІ
УКРАЇНЦІВ ЧЕРКАЩИНИ*

пришивання квітки, краяння короваю, покривання молодої тощо) та післявесільний (рядження тощо).

Пісенний фольклор був вагомим складовим елементом родинної обрядовості. Весільні пісні за жанровою ознакою переважно поділялися на лірико-побутові, гумористично-сатиричні, жартівливі тощо. Основна їх тематика складалася з наступних напрямів: підготовка до свята, визначеність долі, сум молодої з приводу розлучення з батьками та дівочтвом, зустріч невістки у новій родині, зображення щасливого (або нещасливого) життя молодої у батьків чоловіка тощо. Головною дійовою особою родинно-побутової лірики виступала молода, яку в народних текстах лагідно називали Галею, Галочкою, дитиною, покривалочкою, панночкою, коханочкою, порівнювали її з зозулею, ластівкою тощо.

Відзначимо, що на сучасному етапі весільний фольклор Черкащини продовжує жити й розвиватися, відгукуватися на події, що зачіпають інтереси суспільства й збуджувати увагу людей.

Література:

1. Борисенко В. *Весільні звичаї та обряди на Україні* / В. Борисенко. – К. : Наук. думка, 1988. – 192 с. **2.** Здоровега Н. *Нариси народної весільної обрядовості на Україні* / Н. Здоровега. – К. : Наук. думка, 1974. – 160 с. **3.** Іваницький А. *Українська народна музична творчість: Навчальний посібник* / А. Іваницький; під ред. М.М. Поплавського. – 2-е вид., допрацьоване. – К. : Муз. Україна, 1999. – 222 с. : нот. **4.** Курочкін О. *До історії сватання на Україні* / О. Курочкін // *Народна творчість та етнографія*. – № 4. – 1971. – С. 26–30. **5.** Мишанич С. В. *Усна народна творчість* / С. В. Мишанич // *Культура і побут населення України*. – К. : Либідь, 1993. – С. 213. **6.** Стадник О. *Калинові передзвони: Записи і обробки народних пісень та авторські твори* / О. Стадник. – Черкаси : б. в., 2007 р. – 186 с.